

תוכן העניינים

- 9 יוסף גייגר: הקדמה
- פרק ראשון
- 13 מבוא
- פרק שני
- 25 משקיפים יוונים: אריסטו, פוליביוס והוגים שבאו אחריהם
מבוא 25
- מה היה רואה אריסטו? 28
- פוליביוס והחוקה הרומית 37
- היסטוריונים יוונים מאוחרים 52
- פרק שלישי
- 67 מבט אל עבר הרפובליקה: האימפריה, ימי הביניים ומקיאולי
מחשבות על רומא 67
- הרפובליקה בהגות ימי הביניים 72
- פירנצה ומקיאולי 82
- פרק רביעי
- 99 שלושה הוגים באנגליה של המאה השבע עשרה
מבוא 99
- מרצ'מונט נדהם 103
- "הרפובליקה" של הרינגטון 106
- "הרפובליקה" של מילטון 117

- פרק חמישי
121 מרסטורציה למהפכה: אנגליה, צרפת ואמריקה
אנגליה 121
צרפת 130
אמריקה: הוויכוח על החוקה 144

- פרק שישי
161 כמה גישות בנות זמננו
מבוא 161
מחקרים פוליטיים עדכניים 168
ההמון והאספסוף 182

- פרק שביעי
185 רומא של קיקרו: מה היה אריסטו חושב על זה?
מבוא: הרקע ההיסטורי 185
הקריטריונים של אריסטו 197

- 213 הערות
הערות להקדמה 213
הערות לפרק הראשון 213
הערות לפרק השני 214
הערות לפרק השלישי 217
הערות לפרק הרביעי 220
הערות לפרק החמישי 221
הערות לפרק השישי 223
הערות לפרק השביעי 224

- 227 מפתח

הקדמה

יוסף גייגר

"עובדה היסטורית שכדאי לעמוד עליה היא, שהביטוי המובהק ביותר במאה העשרים של הלמדנות הגרמנית של המאה התשע עשרה במיטבה יצא תחת ידו של איש שנולד בפולין וכותב אנגלית בירושלים". כך סיכם פרגוס מילר את הערכתו לכרך הראשון של מפעלו הגדול של מנחם שטרן, אוסף המובאות של הסופרים היוונים והלטינים על היהודים ועל היהדות.¹ זהו שבח בעל משמעות רבה, והוא אינו מופרז. אין עוד צורך כיום להדגיש את מעמדו של שטרן בתור ההיסטוריון הבולט של תקופת הבית השני, ובכל זאת ראוי לציין את היסוד האיתן אשר עליו הושתתה למדנותו – הבחנתו הדקה והמדויקת, לצד שקדנות אין קץ: מדי בוקר החל את יומו בקריאת טקסטים יווניים, רבים מהם מן הסוג הקשה והפחות ידוע. המפעל הגדול, שבו אסף את העדויות להיכרותו של העולם הקלסי את היהודים ופירש אותן, כמו גם יתר עבודותיו של שטרן, הם תזכורת מתמדת לכך, שבבסיס ההערכה ההיסטורית מונחת הבדיקה הפילולוגית של המידע. אולם כלי עבודתו של שטרן הושחזו לא רק באמצעות הדיסציפלינות שמקורן במדע הגרמני אלא גם על ידי המסורת היהודית של לימוד טקסטים בעלי קושי לשוני ניכר ביותר ופירושם, מסורת שהגיעה לשיאה במזרח אירופה לפני השואה. למדנותו הייתה מרשימה כל כך דווקא בגלל הענווה שאפיינה אותה, דווקא משום שלא התהדרה בתגליות מרעישות או בחידושים גדולים, שלא לדבר על שיטות מהפכניות כביכול; נהפוך הוא, דרכו הייתה להציג את המידע ולשקול אותו בענווה המיוחדת למלומדים אמיתיים. וכך, כדי לרדת לעומק הלימוד של מפעלו הגדול של שטרן אין צורך לקרוא מסקנות מרעישות, אלא רק את האותיות הקטנות של הטעוץ הפילולוגי. שלושת הכרכים של מפעלו הגדול של שטרן הם מאבני הגזית שעליהן מבוססות תולדות היהודים בעולם הקלסי, ומקום של כבוד תופסים לצדם שלושת הכרכים (שהודפסו בארבעה כרכים) של "שיר החדש",² שהוא

אולי העדכון השימושי ביותר שנעשה במאה העשרים למחקר הגרמני של המאה התשע עשרה.³ ואין זה סתם עדכון; אף על פי שהעורכים הקפידו על הכללים המחמירים של אובייקטיביות מדעית, הם הוסיפו משפט אחד לסוף הכרך הראשון: שירר סיים את הכרך הזה בתיאורו הלעגני של הירונימוס את קינותיהם של היהודים בתשעה באב ואת אבלם, וכאן הוסיפו העורכים: "אולם דמעות האבל הסתירו תקווה, והתקווה סירבה למות". מלבד סטייה קצרה אך משמעותית זו מן הריחוק האקדמי, "שירר החדש" עומד בשורה אחת עם האוסף של שטרן בשאיפה שהוא מציג למחקר המעודכן והמדויק ביותר.

השתתפותו של מילר במפעל זה הייתה הסימן הראשון לחשיבות שהוא מייחס לתולדות היהודים כאל חלק מתולדות האימפריה הרומית. היה זה אמנם רק היבט אחד של ראייתו הרחבה את ההיסטוריה של רומא, מבט מן הפריפריה של האימפריה ולא ממרכזה, והוא מעניק פרספקטיבה ראויה לאזורים השונים של העולם הרומי, לעמים שחיו בו ולתרבויות שהתקיימו בו.

"ההיסטוריה מלמטה" כבשה את מקומה גם בהיסטוריה של רומא עם הסטת תשומת הלב מהבירה אל חמישים עד שבעים מיליון התושבים של אימפריה ענקית. ספרו של מילר על המזרח התיכון הרומי שבין השנים 31 לפנה"ס ל-337 לסה"נ הוא אחד משיאייה של המגמה הזאת. אחזור על קטע מביקורת שנכתבה על אודותיו: "אחת מן המסקנות האיתנות ביותר, שהוכחה באופן המשכנע ביותר, היא ייחודם של היהודים והקהילה היהודית. טענה זו נטענה כמובן אין סוף פעמים, הן כחלק מ'אני מאמין' דתי או לאומני(נ)י הן בעבודות מלומדות בעלות שאיפה לאובייקטיביות, אך נדמה כי רק לעתים רחוקות הוצגו הדברים באופן כה משכנע ועל רקע מרשים של חומר השוואתי עשיר כל כך".⁴

אין ספק שסיים, גדול ההיסטוריונים של רומא בדורו ומחבר שני הכרכים העבים על טקיטוס, שבו ראה את גדול ההיסטוריונים של רומא העתיקה, הרים גבה כשקרא את הרצאת הפתיחה הפרוגרמטית שאותה נשא מילר, המובהק מבין תלמידיו, כאשר קיבל לידי את הקתדרה של סיים באוניברסיטת אוקספורד, הרצאה שבה תיאר את "קדמוניות היהודים" כספר שניתן לראות בו "את היצירה הבודדת החשובה ביותר שנכתבה באימפריה הרומית".⁵ אלא שסיים עצמו נהג באופן דומה, כאשר כמעט

הקדמה

חמישים שנים קודם לכן כתב במבוא ספרו "המהפכה הרומית" שיש בספר דברים רבים שהיו מביאים את יו לאסט (Hugh Last), שהחזיק בקתדרה לפניו, להרמת גבה משלו.⁶

החשיבות שמילר מייחס מן הסתם ליוספוס והתמדתו בעיסוק בכתביו מקרבות את פועלו לזה של שטרן יותר מאשר לפועלם המקובל של מלומדי אוקספורד. ואכן, אף על פי שרכש את ההשכלה הקלסית הטובה ביותר, אין למדנותו של מילר מהסוג המקובל כלל וכלל, שהרי מחקריו לא רק כבשו מרחבים חדשים בלימודי ההיסטוריה הרומית אלא גם הכניסו אליה, בזכות רוחב היריעה שאותו הציג, את השפעתם של תחומים ומקצועות שהיו רחוקים ממסורת הלימודים הקלטיים.

הדגש המושם במבוא זה על עיסוקו של מילר בתולדות היהודים עושה לו עוול של ממש בכך שהוא מתעלם מרוב עבודותיו, החל ב־*A Study of The Crowd in Rome in the Late Republic* (1964) וכלה ב־*Cassius Dio, A Greek Roman Empire. Power and Belief under Theodosius* (1998), כמו גם *II, 408–450 (2006) The Emperor in the Roman World (31 BC – AD 337)* (1977), שהמשפט "הקיסר היה מה שהקיסר עשה" המופיע בו מצוטט שוב ושוב על ידי דורות של תלמידים; ולזאת אפשר להוסיף עשרות מאמרים חשובים, שרובם נאספו ופורסמו על ידי שניים מבכירי תלמידיו בשלושת הכרכים שעניינם רומא, העולם היווני והמזרח.⁷ התעניינותו הגוברת של מילר ברפובליקה הרומית, לאחר שהקדיש את מרב זמנו במשך עשרות שנים לקיסרות, מקבלת זווית חדשה בספר שלפנינו – ועדיין לא אמרנו דבר על השפעתו כמורה, על עשרות תלמידי המחקר שהדריך הפזורים ברחבי תבל, כולל בישראל, על האיש שדלתו פתוחה תמיד לצעירים בראשית דרכם ולמלומדים מנוסים כאחת. יש משום שמחה מהולה בעצב כאשר אנחנו מקדמים בירושלים ידיד, ידידו של מנחם שטרן וידידם של מלומדים ומלומדות רבים אחרים בארצנו. אין זאת רק מעמדו הרם והבולט כמלומד אלא גם אישיותו, שיש בה משום עירוב של חומרת המוסר של אבותיו הסקוטיים ושל חום אנושי ואהבת האדם; ואלו עושים את מילר לאדם המתאים ביותר לשאת הרצאות מעל במת ירושלים להיסטוריה על שם מנחם שטרן.